

**FILE DIN ISTORICUL
ACADEMIEI DE ȘTIINȚE
(65 de ani de la formarea
primelor instituții
academice
din Republica Moldova)**

Dr. Ion JARCUȚCHI

PAGES OF THE MOLDOVA SCIENCE ACADEMY HISTORY (65TH ANIVERSARY OF THE FIRST ACADEMIC INSTITUTIONS FROM THE REPUBLIC OF MOLDOVA)

The article approaches the main stages of the consolidation of the Moldova Science Academy: 1946 – 1960; 1961 – 1990; and 1991 – present days. Special attention is paid to the problems of the institutional and functional development paradigm, to problems that were related to the scientific human potential and academic staff formation and consolidation, as well as problems regarding the technical and scientific basis consolidation, the elaboration of the legal framework on the consolidation of the national system for the organization of the science and innovation area. The article underscores the role of the Moldova Science Academy within the given system, attributing to it the status of a mentor with full rights of the scientific and innovational activity, and of a scientific advisor of the authorities of the Republic of Moldova.

După cum relevă istoricul dezvoltării științei, constituirea Academiei de Științe a Moldovei prezintă un rezultat firesc al tradițiilor științifice și culturale mai vechi, generate și statornicite pe parcursul multor veacuri, o necesitate și condiție indispensabilă a dezvoltării durabile a societății moldovenești contemporane. Din vremurile istorice îndepărtate au apărut și s-au manifestat pe meleagurile noastre, precum și în afara lor, oameni de știință și cultură de larg orizont, care și-au înscris realizările în palmaresul științei europene. Cărturarii și savanții din Moldova au contribuit prin lucrările sale atât la dezvoltarea cercetării și culturii naționale, cât și la îmbogățirea patrimoniului științific și cultural mondial, lucrările lor ocupând locul corespunzător în ierarhia valorilor universale.

Fără a prezenta un tablou amplu al dezvoltării științei în spațiul de pe ambele maluri ale Nistrului în epoca modernă, menționăm doar, că primele instituții științifice primare (laboratoare, stațiuni,

societăți) au apărut aici abia la finele secolului al XIX-lea – începutul secolului al XX-lea. Aceste începuturi organizatorice embrionare ale științei din Basarabia și stânga Nistrului au fost promovate și consolidate în perioada interbelică, când au fost înființate primele instituții de învățământ superior și instituții de cercetare, intensitatea și dimensiunile evoluțiilor acestor fenomene în fiecare din spațiile menționate fiind influențate de regimurile politice instaurate aici. La începutul lui 1941 în RSS Moldovenească funcționau 10 instituții științifice și de învățământ superior cu un efectiv de circa 180 de colaboratori științifici.

Din primii ani de după cel de-al Doilea Război Mondial, s-a desfășurat o vastă activitate privind crearea unui sistem modern de organizare a științei în RSS Moldovenească, în fond, fiind impus modelul sovietic, în care rolul principal de coagulator urma să revină Academiei de Științe.

La finele anului 1944, cotidianul *Советская Молдавия (Moldova Sovietică)* nota: „Pentru realizarea problemelor tehnico-științifice legate de dezvoltarea economiei naționale a republicii ar fi dorit să se creeze un centru științific unic de conducere și organizare care ar uni în jurul său toate forțele științifice de cercetare și tehnico-ingineresti din republică”. În vara anului 1945, activitatea Institutului Moldovenesc de Istorie, Economie, Limbă și Literatură a fost evaluată de către o comisie a CC al PC(b) din Uniunea Sovietică în frunte cu acad. V. I. Piceta. În nota informativă a comisiei *Despre măsurile urgente privind ameliorarea activității Institutului Moldovenesc de Cercetări Științifice în domeniul Istoriei, Economiei, Limbii și Literaturii*, prezentată CC al PC(b) din Moldova, s-a constatat că Institutul se afla într-o situație critică și nu era în stare să-și onoreze misiunea, cauzele principale fiind lipsa cadrelor de înaltă calificare, a unor publicații periodice științifice și, îndeosebi, lipsa unei finanțări adecvate. În scopul redresării situației în sfera științei și impulsării cercetărilor, s-a propus crearea Filialei Moldovenești a AȘ a URSS, propunerea fiind susținută de către Prezidiul AȘ a URSS. După emiterea, la 11 martie 1946, a hotărârii Consiliului Comisarilor Poporului al URSS privind înființarea, la Chișinău, a Bazei Moldovenești de Cercetări Științifice a AȘ a URSS, Prezidiul AȘ a URSS a format o comisie specială în frunte cu m. cor. C. C. Șișkin, care avea misiunea de a cerceta situația la fața locului și de a examina posibilitățile de organizare a Bazei științifice, precum și de a elabora direcțiile principale ale cercetărilor în

cadrul preconizatei instituții. Buzuindu-se pe recomandările comisiei, Consiliul de Miniștri al RSSM și CC al PC(b) din Moldova adoptă, la 12 iunie 1946, hotărârea nr. 583 *Cu privire la crearea Bazei Moldovenești de Cercetări Științifice a AȘ URSS în or. Chișinău* și solicită Prezidiului AȘ a URSS să aprobe direcțiile principale de cercetare, structura și personalul de conducere al Bazei. La 29 iunie 1946, Prezidiul AȘ a URSS a examinat demersul respectiv și a aprobat proiectele propuse. Director al Bazei Moldovenești a fost numit acad. V. Volghin (în 1897 a absolvit gimnaziul nr. 2 din Chișinău), vicepreședinte al AȘ a URSS, responsabil de coordonarea activității bazelor și filialelor AȘ a URSS. În luna aprilie 1947, în funcția de director adjunct a fost numit M. Radul, înlocuit, în luna septembrie a aceluiași an, de dr. Ia. Grosul.

Ziua de 12 iunie 1946 este considerată ziua apariției primelor instituții academice din republică, este ziua care a pus începutul căii anevoioase de constituire a Academiei de Științe a Moldovei, proces ce a durat 15 ani.

Activitatea științifică a Bazei Moldovenești urma să fie canalizată pe următoarele direcții prioritare: a) studierea structurii geologice a teritoriului RSSM, depistarea și studierea mineralelor utile și elaborarea problemelor de hidrologie pentru necesitățile economiei naționale a republicii; b) investigarea problemelor privind dezvoltarea ramurilor importante ale agriculturii, viticulturii și vinificației, legumiculturii, culturilor tehnice și alimentare; c) studierea solului și a florei republicii; d) elaborarea metodelor de luptă contra eroziunii solului și secetei; e) studierea resurselor acvatice și altor resurse energetice ale republicii și elaborarea metodelor ra-

ționale de utilizare a lor; f) cercetarea problemelor privind geneza și dezvoltarea limbii, literaturii, folclorului și artei populare, precum și popularizarea moștenirii literare; g) studierea problemelor de istorie, arheologie și etnografie a poporului moldovenesc.

Insuficiența resurselor umane și financiare au determinat dimensiunile și structura instituțională modestă a Bazei Moldovenești. Din cele 8 organizații științifice create doar una avea statutul de institut (Institutul de Istorie, Limbă și Literatură), restul fiind sectoare cu statut autonom (de botanică, de geologie, de viticultură și pomicultură, de pedologie, de zoologie, de energetică, de economie și geografie). Din cauza lipsei sediului, mijloacelor financiare și a utilajului de laborator, Baza și-a inițiat activitatea abia la începutul anului 1947. În 1949, efectivul Bazei Științifice alcătuia 112 colaboratori, dintre care 50 de cercetători științifici. Din 1947 au început să apară *Memoriile științifice (Ученые записки)* ale Institutului de Istorie, Limbă și Literatură – prima ediție științifică anuală a Bazei Moldovenești a AȘ a URSS.

Privită din perspectivă, semnificativă a fost prima sesiune științifică a Bazei Științifice Moldovenești (iunie 1949), la care au participat mai mult de 500 de persoane (cercetători științifici, reprezentanți ai corpului didactic universitar, ai școlilor medii tehnice și generale), această reuniune reprezentând de fapt un autentic for științifico-cultural național. Fiind menționate primele realizări, s-a constatat că activitatea Bazei Științifice nu corespunde cerințelor unui important centru științific, iar rezultatele obținute încă nu satisfac necesitățile sporite ale economiei Moldovei. S-a propus de a amplifica activita-

Mihai Potârniche. Trebujeni, Orhei, 1980

tea științifică a Bazei Moldovenești, transformând-o într-un centru de coordonare și dirijare a științei din republică. P. Baranov, m. cor. al AȘ a URSS, numit la 18 martie 1949 în funcție de director al Bazei, ulterior președinte al Prezidiului Filialei Moldovenești a AȘ a URSS (1949–1954), în luarea sa de cuvânt a menționat: „Suntem convinși, că prezenta sesiune va fi începutul unei colaborări profunde între savanții republicii și că Baza (Moldovenească – n.n.) Academiei de Științe va îndreptăți misiunea sa ca centru care unifică gândirea științifică și activitatea organizațiilor științifice din republică..., ca temelie pe care se va făuri Academia republicană”.

În anul 1949 s-a schimbat statutul Bazei Moldovenești, aceasta transformându-se, în conformitate cu decizia Consiliului de Miniștri al URSS din 7 septembrie *Cu privire la ameliorarea asigurării materiale a lucrătorilor filialelor și ai bazelor de cercetări științifice ale AȘ a URSS*, în Filiala Moldovenească a AȘ a URSS. Acțiunea dată reprezentată nu doar o reorganizare formală, comună pentru toate bazele științifice ale AȘ a URSS, ci, în primul rând, un punct de pornire pentru elaborarea unui program de dezvoltare a Filialei Moldovenești. La 10 decembrie 1949, Biroul CC al PC(b) din Moldova a luat hotărârea *Cu privire la crearea Filialei Moldovenești a AȘ a URSS*, prin care a aprobat proiectul structurii acesteia, propus de vicepreședintele Prezidiului Filialei Ia. Grosul (președinte din 1954). Noua structură a Filialei a fost aprobată, cu unele modificări ale Prezidiului AȘ a URSS, prin hotărârea Guvernului URSS din 18 iulie 1950. La 1 septembrie 1950, Filiala Moldovenească a AȘ a URSS a început să activeze într-un nou format care includea: Institutul de Istorie, Limbă și Literatură; Institutul de Pomicultură, Viticultură și Vinificație; Grădina Botanică (la aceste organizații în 1953 s-a mai adăugat Institutul de Pedologie, Agrochimie și Ameliorare) și 11 secții și laboratoare autonome: de pedologie, fitopatologie generală, mecanizare și electrificare a agriculturii, zoologie, geochimie, chimie analitică, economie, stațiunea de seismologie și altele.

Una dintre cele mai acute probleme cu care se confrunta Baza/Filiala Moldovenească a AȘ a URSS era insuficiența cadrelor științifice calificate, îndeosebi a celor autohtone. Reprimarea și evadarea, din motive ideologice și politice, a unei părți considerabile a intelectualității științifice și culturale în anii 1940–1941 și în primii ani postbelici au diminuat substanțial contingentul oamenilor de știință. Prigonirea acestora, în proporții mai reduse,

a continuat în anii următori. Printre cei circa 618 lucrători din cultură, știință și învățământ, eliberați din funcție din motive politice, în perioada ianuarie 1949 – mai 1950, figurau 11 cercetători științifici, doi dintre care au fost deportați, inclusiv geneticianul Alexei Bârlădeanu.

La etapa inițială de formare și consolidare a potențialului științific uman predomina modelul extensiv, fiind atrași din Ucraina, Rusia, din alte republici sovietice atât savanți originari din Basarabia și din stânga Nistrului, cât și cei alogeni. Concomitent s-au întreprins măsuri în vederea pregătirii cadrelor științifice autohtone prin intermediul doctoratului, instituit în cadrul instituțiilor de învățământ superior și al Filialei Moldovenești a AȘ a URSS (1949), precum și la instituțiile de învățământ superior din Moscova și Leningrad (azi Sankt Petersburg). În perioada 1949–1954 cercetătorii și doctoranzii Filialei Moldovenești au susținut 3 teze de doctor habilitat și 13 teze de doctor în științe. La scară republicană, până în anul 1958 peste 200 de persoane au absolvit doctorantura din republică, iar 24 de specialiști și-au făcut doctoratul la institutele AȘ a URSS. Se pregăteau cadre științifice în domeniul viticulturii, vinificației, fiziologiei plantelor, pedologiei, geologiei, microbiologiei solului, mecanizării agriculturii, botanicii, zoologiei, fizicii, chimiei, economiei, lingvisticii, istoriei, arheologiei etc.

În urma consolidării sistemului național de pregătire a cadrelor științifice, s-au schimbat sursele de completare a potențialului științific uman. Spre deosebire de primul deceniu postbelic, când corpul de cercetători se completa preponderent cu savanți din afara republicii, către finele anilor 1950 cadrele locale au devenit sursa principală de formare și dezvoltare a potențialului științific uman. La scară unională, în 1950 în URSS activau în calitate de cercetători științifici doar 126 de moldoveni, în 1955 – 305, iar în 1960 – 590.

Extrem de acute continuau să rămână problemele asigurării lucrătorilor Filialei cu spațiu locativ, creării condițiilor acceptabile de muncă, dotării instituțiilor cu utilaj științific. Din lipsă de spațiu locativ numai în 1955 au refuzat să se angajeze la Filiala Moldovenească 3 doctori habilitați și 13 doctori în științe; 30 de colaboratori științifici superiori nu dispuneau de apartamente, iar doctoranzii închiriau spațiu locativ. Doar după apariția pe paginile ziarului „Правда” din 30 mai 1955 a articolului *Молдавскому филиалу Академии наук нужна помощь (Filiala Moldovenească a Academiei de Științe are nevoie de ajutor)* Prezidiul AȘ

a URSS și guvernul republicii au adoptat o serie de măsuri pentru redresarea situației, alocând mijloace suplimentare substanțiale pentru procurarea utilajului științific și de laborator, unităților de transport, construirea obiectelor de menire științifică și socială. La finele anului 1955 – începutul anului 1956 Filialele i-a fost transmisă clădirea de pe bd. Ștefan cel Mare, 1.

Începând cu a doua jumătate a anilor 1950, s-a desfășurat o amplă activitate privind reorganizarea Filialei Moldovenești a AȘ a URSS în Academia de Științe a RSS Moldovenești, obiectiv formulat încă la sesiunea științifică a Bazei din iunie 1949. Atingerea acestui scop a devenit pentru RSS Moldovenească o chestiune de prestigiu, într-un fel, o problemă politică. Spre finele anului 1955, RSS Moldovenească era unica republică din URSS care nu dispunea de o organizație științifică națională de genul Academiei de Științe.

În anii 1954–1955 a fost examinat și modificat, la diferite nivele ale puterii de partid și de stat, proiectul dezvoltării Filialei Moldovenești și transformării ei în Academie de Științe, elaborat de Preziidiul Filialei. Susținând această inițiativă, conducerea RSSM a făcut demersul respectiv către conducerea URSS. La consfătuirea din octombrie 1955, care a avut loc la Comitetul de Stat pentru Planificare al URSS, s-a acceptat propunerea privind reorganizarea Filialei în Academie de Științe a RSS Moldovenești. La 13 ianuarie 1956, Preziidiul AȘ a URSS a adoptat hotărârea *Cu privire la situația în domeniul activității științifice a Filialei Moldovenești a AȘ a URSS și reorganizarea ei în Academia de Științe a RSS Moldovenești*, realizarea acestui deziderat fiind preconizată pentru anul 1957. Se prevedea majorarea numărului de institute de cercetare, trecerea în subordonarea Filialei a unui șir de instituții științifice de ramură, sporirea efectivului de cercetători științifici și al personalului auxiliar până la 439 de unități (majorare de 1,7 ori), creșterea esențială a alocațiilor financiare pentru construcția unor case de locuit și blocuri pentru instituțiile academice, achiziționarea utilajului de laborator.

În curând însă, desfășurarea evenimentelor a luat cu totul altă întorsătură. La 12 iunie 1956, CC al PCM și Consiliul de Miniștri al RSSM au adoptat hotărârea *Cu privire la măsurile privind îmbunătățirea activității instituțiilor de cercetări științifice în domeniul agriculturii din RSS Moldovenească*, care prevedea crearea unei rețele unice de instituții științifice de profil agrar, subordonate direct Ministerului Agriculturii. Ca rezultat al reorganizărilor instituțiilor

onale pe plan republican, Filiala Moldovenească a pierdut 87 de unități de personal, un institut, câteva secții și stațiuni experimentale. La 1 ianuarie 1958, din 32 de organizații științifice din republică doar 5 cu un efectiv de 184 de cercetători științifici funcționau în cadrul Filialei Moldovenești, restul cu un număr de 405 de colaboratori științifici erau subordonate diverselor ministere și departamente. În fond, au fost zădărnice intențiile creării Academiei de Științe în termenul preconizat. Pe fundalul acestei evoluții a evenimentelor, în anul 1956 – începutul lui 1957, era vehiculată insistent ideea creării Academiei Agricole după modelul Academiei Agricole Unionale, fiind propuse mai multe variante. Ideea în cauză a fost susținută la una din ședințele biroului CC al PCM, dar, probabil, n-a fost agreată de către Moscova.

În acest context trebuie de menționat că specificul constituirii și dezvoltării sistemului național al științei la mijlocul secolului al XX-lea rezidă în constituirea și consolidarea concomitentă a componentelor principale ale acestuia: alături de sectorul academic se formau sectorul universitar și cel de ramură, ceea ce, pe de o parte, solicita eforturi conjugate ale părților, iar pe de altă parte, genera un mediu competitiv.

Grație eforturilor depuse, starea lucrurilor de la Filiala Moldovenească se schimba treptat spre bine. În paralel cu apariția și afirmarea direcțiilor științifice noi (fizica corpului solid, semiconductorii și aplicarea lor tehnică, chimia substanțelor naturale și biologice active, chimia moleculară, biochimia, biofizica și radiobiologia, genetica, fiziologia plantelor, animalelor și a omului, energetica și automatica etc.) s-a intensificat extinderea rețelei instituționale. Pe măsura pregătirii cadrelor științifice au fost create Secția de Energetică (1956), Secția de Fizică și Matematică (1957), Institutul de Biologie (1957), Institutul de Geologie și Materiale de Construcții (1957), reorganizat, în 1958, în Institutul de Geologie și Minerale Utile. În același an (1958), Institutul de Istorie, Limbă și Literatură este divizat în Institutul de Istorie și Institutul de Limbă și Literatură. În 1959 sunt fondate Secția de Fizică a Corpului Solid, Institutul de Chimie, editura *Știința*. Formarea noilor instituții ale Filialei Moldovenești a continuat în anul 1960: Institutul de Economie, Institutul de Zoologie și Fiziologie, Secția de Genetică a Plantelor. În acești ani s-a început construcția și amenajarea viitorului orașel academic, amplasat în zona Telecentrului.

La finele anilor 1950 Filiala Moldovenească dis-

punea de un potențial științific uman de înaltă calificare capabil să soluționeze probleme științifice majore. În 1959, efectivul lucrătorilor Filialei constituia 670 de persoane, inclusiv 251 de cercetători științifici, dintre care 16 doctori habilitați și 97 de doctori în științe. În raport cu anul 1950, numărul cercetătorilor cu grad științific a sporit mai mult de 3 ori.

Pe parcursul a 15 ani de dezvoltare, Baza/Filiala Moldovenească a AȘ a URSS s-a transformat într-un important centru științific. Realizările obținute în cercetarea problemelor actuale în diverse domenii, sporirea rolului științei în dezvoltarea economiei naționale și a societății, consolidarea potențialului de cadre științifice de înaltă calificare, extinderea rețelei instituționale a Filialei Moldovenești au contribuit la crearea premiselor obiective și a condițiilor reale de reorganizare a ei într-o academie națională.

Munca științifico-organizatorică în vederea reorganizării Filialei Moldovenești a AȘ a URSS într-o instituție supremă a republicii, inițiată la mijlocul anilor 1950, a intrat în faza finală. La 26 iulie 1960, la propunerea Prezidiului AȘ a URSS și a conducerii RSS Moldovenești, Guvernul URSS adoptă hotărârea nr. 797 *Cu privire la crearea Academiei de Științe a RSS Moldovenești*, care, la 29 noiembrie 1960, a fost dublată de hotărârea comună a CC al PC din Moldova și Consiliului de Miniștri al RSS Moldovenești *Cu privire la crearea Academiei de Științe a RSS Moldovenești*. Obiectivele și acțiunile concrete pentru realizarea deciziei nominalizate au fost specificate într-o altă hotărâre comună – *Cu privire la dezvoltarea cercetărilor științifice în Moldova și sarcinile Academiei de Științe a RSS Moldovenești* – adoptată la 6 decembrie 1960. Conform prevederilor acestui document, Academia de Științe urma să-și concentreze eforturile și cercetările asupra soluționării unor astfel de probleme științifice prioritare ca: a) bazele științifice de sporire a vitalității și productivității culturilor agricole și animalelor; b) reconstruirea și îmbogățirea florei și faunei Moldovei; c) bazele științifice de utilizare rațională și de sporire a fertilității solului; d) protecția și utilizarea rațională a resurselor acvatice; e) chimia și chimizarea economiei naționale; f) utilizarea rațională și deplină a mineralelor utile; g) progresul tehnic în industrie și agricultură; h) electrificarea deplină a republicii; i) sursele și căile de sporire a productivității muncii și de reducere a prețului de cost al producției în toate ramurile economiei naționale; j) dezvoltarea culturii. Realizarea acestor și altor priorități urma să se bazeze pe cercetările științifice

fundamentale și aplicative în domeniile matematicii și fizicii, biologiei și chimiei, geofizicii și geologiei, tehnice și economice, sociale și umanistice.

La 2 august 1961, în localul Teatrului Academic „A. S. Pușkin”, azi Teatrul Național „M. Eminescu”, a avut loc deschiderea solemnă a Academiei de Științe a RSS Moldovenești, care a fost precedată de desemnarea primilor membri ai Academiei. Prin hotărârea Guvernului RSS Moldovenești din 1 august 1961, efectivul membrilor AȘ a RSSM este stabilit în număr de 46 de persoane, dintre care 21 de membri titulari (academicieni) și 25 de membri corespondenți. Primii membri titulari ai Academiei de Științe a RSS Moldovenești au devenit A. Ablov, Vl. Andrunachievici, V. Cervinski, Ia. Grosul, P. Dvornikov, B. Lazarencu, Gh. Lazurievski, A. Lupan, Ia. Prinț, A. Spasski, I. Vartician. Membri corespondenți au fost desemnați: Gh. Cealți, N. Corlăteanu, I. Dicusar, L. Dorohov, N. Frolov, M. Iaroșenko, A. Kovarski, Iu. Lealikov, C. Moraru, Iu. Petrov, M. Radul, E. Russev, P. Ungureanu.

În aceeași zi a avut loc prima sesiune a Adunării Generale a Academiei de Științe, la care președinte al Academiei de Științe este ales acad. Ia. Grosul (1961–1976), urmat mai apoi de acad. A. Jucenko (1977–1989), acad. A. Andrieș (1989–2004), acad. Gh. Duca (din 2004).

Prin deschiderea Academiei de Științe s-a finisat o perioadă de importanță majoră în istoria organizării și dezvoltării științei din Moldova – etapa de constituire și afirmare a rețelei științifice unice și a componentelor ei sectoriale (academic, universitar și de ramură). Fondarea Academiei de Științe a marcat o etapă calitativ nouă în dezvoltarea potențialului științific al Moldovei. Devenind principalul centru științific al republicii, Academia de Științe avea menirea nu numai să realizeze cercetări științifice fundamentale și să recomande rezultatele obținute pentru implementare în economia națională și cultură, dar și să coordoneze și să dirijeze elaborarea problemelor republicane majore, să determine direcțiile principale ale investigațiilor fundamentale din republică.

Elementul distinctiv al evoluției Academiei de Științe a Moldovei în anii 1960 constituie modernizarea și optimizarea sistemului instituțional moștenit de la Filiala Moldovenească, adaptarea acestuia la necesitățile dezvoltării economiei naționale și la tendințele dezvoltării științei. În urma reorganizării instituțiilor existente, au fost formate Institutul de Matematică cu Centrul de Calcul și Institutul de Fizică Aplicată (1964), Secția de Cibernetică Ener-

getică și Secția de Geografie (1965), Institutul de Geofizică și Geologie (1967), Secția de Filozofie și Drept, Secția de Etnografie și Studiul Artelor, Secția Informație Științifică în domeniul Științelor Sociale (toate în 1969). Către anul 1970, Academia de Științe întrunea 19 organizații științifice, dintre care 10 institute, 8 secții științifice și Stația experimentală complexă. Schimbările instituționale ulterioare s-au manifestat în primul rând prin încorporarea unor secții autonome în componența institutelor cu tematică științifică aferentă, reorganizarea Institutului de Zoologie în Institutul de Zoologie și Fiziologie (1976) și a Secției Genetica Plantelor în Institutul de Genetică Ecologică (1985). Efectul acestor reorganizări a fost reducerea organizațiilor științifice autonome, care la finele anilor 1980 au fost înregistrate în număr de 16.

În anii 70-80 evoluția Academiei de Științe s-a distins prin consolidarea consistentă a bazei tehnico-științifice experimentale și automatizarea cercetărilor științifice. Această activitate a fost impulsivă de hotărârea guvernului republican *Cu privire la consolidarea și dezvoltarea în continuare a bazei tehnico-materiale a Academiei de Științe a RSS Moldovenești*, din 17 iulie 1979, care prevedea construirea „orașelului academic” în cartierul Botanica. Au fost organizate, construite și date în exploatare blocul științelor matematice și fizice (1970), blocul științelor biologice (1973), Biroul Specializat de Construcție și Tehnologie (1976), Uzina experimentală a Institutului de Fizică Aplicată, Centrul de Automatizare a Cercetărilor Științifice și Metrologie (1977), Întreprinderea experimentală a Institutului de Chimie (1982), Baza științifică experimentală a Secției de Științe Biologice și Chimice, Centrul de Calcul (1981). În anul 1972 s-au început lucrările de construire și amenajare a noului teritoriu al Grădinii Botanice, amplasat la sud-est de cartierul Botanica.

Academia de Științe a devenit un important centru republican de utilizare colectivă a echipamentului științific, prestând servicii respective instituțiilor academice și de învățământ superior, asociațiilor științifice de producție din republică. S-au inițiat lucrările de creare a rețelei academice unice a tehnicii de calcul, sistemelor de automatizare a experimentului științific, fiind elaborate o serie de complexe automatizate de cercetări analitice. După nivelul de dotare cu echipament științific, Academia de Științe Moldovei s-a situat pe locul trei printre Academii republicane din spațiul URSS, cedând doar Academiiilor de Științe din Letonia și Estonia.

Extinderea rețelei instituționale, deschiderea și dezvoltarea noilor direcții științifice decurgeau în paralel cu formarea, dezvoltarea și consolidarea potențialului științific uman de înaltă calificare și pregătirea cadrelor științifice în sistemul academic și universitar autohton. Pe larg erau fructificate posibilitățile oferite de practica pregătirii cu destinație specială a cadrelor științifice la doctorantura institutelor Academiei de Științe a URSS. La etapa inițială de funcționare a Academiei de Științe, corpul ei de cercetători s-a completat și cu oameni de știință veniți din afara republicii. În următorii 30 de ani, capitalul științific uman al Academiei de Științe s-a distins printr-o evoluție sporită atât sub aspect cantitativ, cât și calitativ.

În perioada 1961–1989, efectivul cercetătorilor științifici a crescut de 4,1 ori (de la 341 la 1389 de persoane), inclusiv numărul doctorilor habilitați – de 8,9 ori (de la 14 la 125) și cel al doctorilor – de 8 ori (de la 105 la 837). Ponderea persoanelor cu grade științifice în numărul total al colaboratorilor științifici a crescut de la 34,9% în 1961 la 69,3% în 1989. După acest indice Academia de Științe a Moldovei s-a plasat în fruntea academiilor din spațiul ex-sovietic, fiind urmată, în ordinea descreșterii, de Academiiile de Științe din Ucraina, Lituania, Estonia, Azerbaidjan, Letonia, Academia de Științe a URSS etc.

Corpul de cercetători științifici după apartenența sa etnică era multinațional, cuprinzând reprezentanți a peste 19 naționalități. Atenție prioritară se acorda pregătirii cadrelor științifice naționale, fiind înregistrate realizări semnificative în acest domeniu de activitate. În anul 1966, moldovenii (românii) constituiau 37,6% din totalul colaboratorilor științifici, fiind urmați de cei de origine rusă (35,4%), ucraineană (12,9%), evreiască (9,9%) etc. Ulterior, ponderea moldovenilor în structura etnică a cercetătorilor științifici a sporit până la 46,1% în anul 1986. S-au produs schimbări în privința reprezentativității etniilor conlocuitoare în corpul de cercetători al Academiei de Științe: colaboratorii științifici de origine rusă constituiau 29,2%, ucraineană – 11,4%, evreiască – 7,9%, bulgară – 1,8%, găgăuză – 0,9% etc. Cota cadrelor științifice de calificare înaltă (doctori habilitați și doctori în științe) de origine moldavă-română a crescut de la 36% în anul 1961 la 46,2% în anul 1989. Către mijlocul anilor 1980 moldovenii (românii) au ocupat un loc reliefat în potențialul științific uman din URSS. Conform datelor statistice, în 1988, din numărul total al lucrătorilor științifici din spațiul sovietic moldovenii

constituiau 5504 persoane sau 0,36%, efectivul doctorilor habilitați era de 192 persoane (0,39%) și cel al doctorilor în științe – de 2579 persoane (0,52%). În raport cu anul 1960, numărul cercetătorilor științifici moldoveni s-a majorat mai mult de 9,3 ori.

Formarea și creșterea continuă a nivelului calitativ și profesional al potențialului științific uman a favorizat constituirea și consolidarea corpului academic. Înainte de a purcede la elucidarea evoluției corpului academic se cere de remarcat că potențialul științific uman al Republicii Moldova, inclusiv al Academiei de Științe, s-a constituit în mediul științific unic al fostei URSS. La pregătirea cadrelor de cercetători au contribuit oamenii de știință din republică, dar și cei din afara hotarelor ei, care, în virtutea circumstanțelor istorice, fiind așezați cu traiul pe acest meleag, au activat fructuos în domeniile cercetării și didactice. Ei s-au încadrat și în procesul de constituire și dezvoltare a Academiei de Științe și a corpului academic. Alegerea membrilor Academiei de Științe se efectuează în baza criteriului științific. Criteriile pentru asigurarea „reprezentativității” după sex, naționalitate, teritoriu nu s-au luat și nici nu se iau în considerare.

Din cei 143 de membri ai AȘM, aleși în perioada 1961-1995, 65,7% sunt originari din Republica Moldova, iar restul s-au născut în afara hotarelor ei actuale: 19,6% sunt originari din Ucraina, 8,4% – din Rusia, 2,1% – din Uzbekistan. Printre membrii Academiei sunt de asemenea originari din Kazahstan, Azerbaidjan, Belarus, Georgia și România. Intrarea în corpul academic a persoanelor din afara republicii a fost un fenomen constant, însă pe parcurs s-a schimbat substanțial raportul dintre cei de origine autohtonă și cei de origine din afara republicii. Cel mai considerabil număr al acestora din urmă a fost înregistrat în anul creării Academiei de Științe. Din 24 de membri fondatori, doar 29,2% erau originari din RSS Moldovenească, 37,5% s-au născut în Ucraina și 25% – în Rusia. Pe măsura formării intelectualității științifice autohtone s-a redus esențial pătrunderea în corpul academic a membrilor originari din alte părți. La alegerile membrilor Academiei de Științe, care au avut loc între anii 1961-1970, ponderea acestora constituia 65%, între anii 1972-1984 – 31,4% și între anii 1989-1995 – 17,7%.

O situație asemănătoare s-a constatat și în privința repartizării membrilor AȘM după instituția de învățământ superior absolvită. 62,9% din totalul membrilor Academiei de Științe au absolvit instituțiile de învățământ superior din Republica Moldo-

va, restul (37,1%) și-au făcut studiile la instituțiile de învățământ superior din afara republicii. 27 de membri (18,9%) au absolvit instituțiile de învățământ superior din Rusia, 19 membri (13,3%) – cele din Ucraina, 4 membri au obținut licență în România etc. Ponderea persoanelor care au obținut studii superioare în instituțiile de învățământ din afara republicii printre membrii fondatori era de 83,3%. În anii 1960 completarea corpului academic cu absolvenți ai instituțiilor de învățământ superior autohtone de asemenea era modestă, ponderea acestora constituind doar 27,5% din numărul celor aleși. Situația s-a schimbat radical începând cu anii 1970, când a crescut gradul de intrare a absolvenților instituțiilor de învățământ superior din Moldova, constituind circa 77% din numărul membrilor Academiei desemnați în urma alegerilor din perioada 1972–1995.

Un anumit interes cognitiv prezintă distribuția membrilor AȘM în funcție de etnie, care, accentuăm încă o dată, au fost aleși în baza criteriilor științifice și a sistemului competitiv. Reflectând structura națională a populației republicii, corpul academic reprezenta o comunitate științifică multinațională, în componența acestuia fiind aleși reprezentanți a 8 etnii. Cea mai ridicată valoare aparține moldovenilor (românilor), ponderea lor constituind mai mult de 2/3 din totalul membrilor AȘM aleși în perioada 1961–1995. Ei sunt urmați de reprezentanții etniei ruse (16,8%), ucrainene (9,1%), evreiești (4,9%). Pe parcursul formării și consolidării intelectualității științifice naționale s-a modificat proporția intrării reprezentanților diverselor etnii în comunitatea academică. Elementul distinctiv al fenomenului rezidă în sporirea considerabilă a reprezentanților etniei titulare. Ponderea moldovenilor s-a ridicat de la 35% în anii 1960 la 91,9% în anii 1990 din totalul intrărilor.

Academia de Științe a Moldovei a devenit nu numai cea mai importantă instituție științifică din republică, dar și un valoros for științific național, încorporând cei mai prestigioși oameni de știință din țară. Începând cu anii 1970, sursa principală de completare a comunității academice au devenit cadrele științifice autohtone. Fenomenul constituirii și evoluției corpului academic reprezintă o reflectare directă a orientărilor și schimbărilor ce s-au produs în formarea potențialului științific uman și intelectual al Republicii Moldova și cel al Academiei de Științe în a doua jumătate a secolului al XX-lea.

Statutul pe care îl deținea Academia de Științe a Moldovei în sistemul academic unitar și ierarhic centralizat de tip sovietic era asemănător cu cel pe

care îl ocupa RSS Moldovenească în cadrul URSS – o copie în miniatură a relațiilor dintre centru și republică. Fiind subordonată atât guvernului republican, cât și Prezidiului Academiei de Științe a URSS, Academia de Științe a RSS Moldovenești era obligată să organizeze activitatea științifică a institutelor sale în corespundere cu direcțiile prioritare ale AȘ a URSS și planurile de stat ale dezvoltării economiei Uniunii Sovietice. Limitarea autonomiei ei s-a manifestat expresiv în sfera politicii de cadre și a relațiilor științifice internaționale. Deschiderea locurilor vacante pentru alegerea membrilor Academiei de Științe a Moldovei, examinarea și recomandarea candidaturilor propuse, precum și înaintarea candidaturilor în funcția de director al institutului se efectuau doar în condițiile respectării recomandărilor și consimțământului AȘ a URSS. Academia republicană a fost privată de dreptul de a promova independent legăturile științifice internaționale, aceste relații fiind întreținute în limita raporturilor științifice internaționale ale AȘ a URSS și ale Comitetului de Stat pentru Știință și Tehnică al URSS.

O etapă principală nouă în istoria dezvoltării Academiei de Științe s-a început după proclamarea suveranității (23 iunie 1990) și a independenței (27 august 1991) Republicii Moldova, fiind create premise și oferite posibilități reale pentru transformarea sistemului științific al țării din regional în național și a Academiei de Științe într-un autentic for științific național. Transformările radicale din societate la finele anilor 1980 – începutul anilor 1990 reclamau o reorganizare fundamentală a paradigmei instituționale și funcționale a științei, inclusiv celei academice, racordarea ei la noile realități ale timpului și necesitățile vitale ale republicii.

Din punctul de vedere al dezvoltării sferei științei și inovării, inclusiv a Academiei de Științe, perioada de tranziție este marcată de constituirea și dezvoltarea cadrului juridic, de modificarea sistemului organizatorico-instituțional și de dirijare a științei, de extinderea posibilităților de integrare în comunitatea științifică mondială, de amplificarea procesului de democratizare a vieții științifice, dar și de ratarea unor șanse oferite. Ultimul deceniu al secolului al XX-lea a fost și perioada aprinselor confruntări conceptuale în privința identificării statutului social, științific și cultural al Academiei de Științe, a rolului ei în sistemul de organizare și administrare a științei din republică. Acest deceniu a înglobat în sine un proces continuu de căutări și frământări, optimism și scepticism, entuziasm și descurajări, speranțe și dezamăgiri.

În ultimul deceniu al secolului al XX-lea, evoluția instituțională a Academiei de Științe s-a caracterizat prin succesiunea a două fenomene contradictorii: 1) În condițiile democratizării vieții științifice și descentralizării sistemului de dirijare a științei, prin delegarea unor funcții secțiilor de științe și institutelor, s-a atestat o extindere substanțială a rețelei instituționale, fiind formate, pe lângă cele trei existente, secțiile de științe agricole, medicale, tehnice, create noi institute în urmă reorganizării secțiilor existente în institute și divizării altora, precum și în urma atribuirii statutului de persoană juridică unor secții, centre și laboratoare. Spre mijlocul anilor 1990, în cadrul Academiei de Științe funcționau 29 de instituții științifice cu statut de persoană juridică, numărul lor majorându-se în comparație cu anii 1980 de 1,8 ori. 2) Sub presiunea crizei economice și a insuficienței crescânde a resurselor financiare acest fenomen este substituit cu cel de optimizare a structurii instituționale și de restrângere a cadrului instituțional. În urma realizării *Programului privind reorganizarea activității științifice a AȘM (1997)* au fost lichidate, comasate și reorganizate 46 unități structurale primare de cercetare și redus numărul organizațiilor științifice și de deservire a științei cu 7 unități. Au fost comasate, de asemenea, unele secții de științe. Dar acțiunile întreprinse nu s-au soldat cu efectul scontat. A continuat aprofundarea crizei științei, aceasta fiind însoțită de un exod intern și extern ponderabil al cercetătorilor din sfera științei și de o reducere considerabilă a aflului tinerilor. Funcționalitatea organizațiilor științifice în mare măsură a fost asigurată de extinderea intensivă a relațiilor științifice internaționale bilaterale și multilaterale, dar și de sacrificiul, fanatismul, devotamentul și fidelitatea cercetătorilor rămași în cercetare cauzei științei.

Tentativele de ameliorare a situației Academiei de Științe a Moldovei doar prin modificarea, din interior, a paradigmei ei instituționale și funcționale, fără reformarea întregului sistem de organizare a științei și reînnoirea cadrului juridic național, ambele moștenite din perioada sovietică, aveau un efect local și momentan. Din punctul de vedere al perspectivei însă, ele erau sortite eșecului. Elaborarea cadrului juridic al științei, adaptat la noile condiții de funcționare, reformarea sferei cercetare-dezvoltare deveniseră o condiție indispensabilă a salvării științei și a implicării ei eficiente în asigurarea dezvoltării durabile a țării.

Prin adoptarea *Legii privind politica de stat în sfera cercetare-dezvoltare (1999)* și a *Legii Cu pri-*

vire la Academia de Științe a Moldovei (2000), au fost puse bazele constituirii cadrului juridic-normativ și a sistemului național de organizare și dirijare a sferei științei și inovării, contribuind într-o oarecare măsură la reglementarea activității de cercetare, diminuarea ritmului de degradare a științei din republică, în primul rând a celui de reducere a potențialului științific uman.

Prezența unor incertitudini și neclarități în delimitarea funcțiilor și responsabilităților actorilor principali din sfera cercetării-dezvoltării, precum și a unor suspiciuni și contradicții în raporturile dintre componentele de bază ale sistemului organizatorico-instituțional, implementarea lentă și inconsecventă a prevederilor legislației nicidecum nu puteau duce, în condițiile finanțării sub limitele necesităților minimale și subestimării științei de către factorii de decizie, la ameliorarea situației în domeniul cercetării și inovării, conservându-se într-un fel starea de criză. Fiind plasat la periferia puterii centrale, Consiliul Suprem pentru Știință și Dezvoltare Tehnologică nu a reușit să se impună, în perioada ce i s-a rezervat, ca autoritate publică națională în sfera cercetării-dezvoltării.

O etapă distinsă a evoluției științei din republică, mai cu seamă a Academiei de Științe, este legată de anul 2004, când a fost adoptat *Codul cu privire la știință și inovare al Republicii Moldova* prin care s-a introdus un nou model național de organizare și dirijare a științei, apreciat și recunoscut de comunitatea științifică internațională. Fiind unica instituție publică de interes național în sfera științei și inovării, Academia de Științe devine coordonator plenipotențiar al activității științifice și de inovare, cel mai înalt for științific al țării și consultantul științific al autorităților publice ale Republicii Moldova. Prin competențele în sfera cercetării-dezvoltării ce i-au fost delegate, precum și prin rolul de coordonator în promovarea inovațiilor și transferului tehnologic, Academia de Științe și-a asumat toată responsabilitatea pentru starea și dezvoltarea științei în republică. Prin organele electivale ale Academiei de Științe – Asambleea și Consiliul Suprem pentru Știință și Dezvoltare Tehnologică și delegarea reprezentărilor universităților și ai organizațiilor științifice de ramură în aceste structuri, s-au consolidat astfel de principii fundamentale ale funcționării comunității științifice ca democratizarea vieții științifice, autonomie în determinarea tematicii de cercetare, administrarea sferei științei și inovării, promovarea relațiilor științifice internaționale și gestionarea financiară a științei, finanțarea

cercetărilor științifice în regim competitiv. Privit de pe pozițiile de astăzi, vom vedea că până la urmă *Codul cu privire la știință și inovare* conține și unele lacune care n-au rezistat încercărilor. Codul nu este o dogmă, unele formulări și reglementări pot și trebuie să fie clarificate, precizate, reieșind din interesele vitale ale tuturor părților implicate. Principalul să nu fie distrus scheletul.

Istoricul constituirii și dezvoltării Academiei de Științe a Moldovei atestă în mod expres că aceasta a fost și este, din momentul fondării primelor instituții științifice, în permanentă căutare a paradigmeleor instituționale și funcționale moderne centrate pe consolidarea potențialului științific, sporirea calității și eficienței cercetărilor științifice întru prosperarea poporului Republicii Moldova, dezvoltarea patrimoniului științific și cultural național, contribuind prin propriile realizări la îmbogățirea bunurilor științifice europene.

Bibliografie

1. *Academia de Științe a Republicii Moldova – 50*. Chișinău, 1996.
2. *Academia de Științe a Moldovei: istorie și contemporaneitate. 1946–2006*. Chișinău, 2006.
3. *Codul cu privire la știință și inovare al Republicii Moldova*. Chișinău, 2004.
4. Furdui T., Jarcuțchi I. *Știința // Republica Moldova*. Ediție enciclopedică. Chișinău, 2009, p. 380 – 399.
5. Jarcuțchi I. *Academia de Științe a Moldovei (1961–1995) – o abordare sociodemografică a corpului academic // Revista de Istorie a Moldovei*, Chișinău, 2001, nr. 1–4, p. 23–35.
6. *Legea privind politica de stat în sfera cercetare – dezvoltare*. Chișinău, 1899.
7. *Legea cu privire la Academia de Științe a Moldovei*. Chișinău, 2000.
8. *Академия наук Молдавской ССР*. Кишинев, 1979.
9. Клименко В. И. *Из истории академической науки Молдавской ССР (1861–1990)*. Кишинев, 1992.
10. *Развитие науки в Молдавской ССР*. Кишинев, 1984.
11. Тарасов О. Ю. *Очерки истории организации науки в Советской Молдавии (1924–1961)*. Кишинев, 1980.
12. Тарасов О. Ю. *Первый президент*. Кишинев, 1982.
13. Тарасов О. Ю. *Формирование и развитие научного потенциала Молдавской ССР*. Кишинев, 1987.